

A többnevűség és a szakasznevek folyóvízneveink körében

1. A „Magyar Nyelvjárások” hasábjain korábban megjelent tanulmányomban a (történeti) helynevek hagyományos jelentéstani vizsgálatát végeztem el, így a homonim, poliszém, szinonim és polinim nevek kérdéskörével foglalkoztam (GYÖRFFY 2005). E munka közben szembesültem azzal, hogy a folyók, patakok stb. szakaszneveinek megítélése, illetve a többnevűség kérdése a hagyományos nyelvészeti keretben nem vizsgálható eredményesen, így jelen dolgozatomban a kognitív tudomány és a szociolingvisztika ismereteit felhasználva kívánok megjegyzéseket fűzni a témához.

Szakasznévnek tekintem azokat a neveket, amelyek ugyanannak a folyónak, pataknak más-más településen használt elnevezései; az Által-ér egyes szakaszaira vonatkozó *Kühtreiber-patak*, *Tatai-folyó*, *Totoja-ér*, *Szent János-patak*, *Tatai-patak*, *Tatai-víz* (vö. Fnt. 13) nevek például ide tartoznak. Így nem foglalkozom a *Duna – Kis-Duna – Nagy-Duna*, *Szamos – Hideg-Szamos – Meleg-Szamos* stb. típusú ágnevekkel. Az ilyen nevek ugyanis egy névközösség¹ helynévrendszeréhez tartoznak, a nevek egymáshoz való viszonyának megítélése így nem okoz gondot sem a névhasználó, sem pedig a kutató számára. A csoportba tartozó nevek keletkezése kapcsán érdemes azonban megjegyeznünk, hogy a többnyire ellentétes irányból folyó ágak ilyen típusú megnevezése minden bizonnyal összefolyásuk tájékán történt (lásd ehhez BENKŐ 1998: 152).

Nem érintem továbbá a *Cseh-patak ~ Cseh pataka*, *Füzes ~ Füzesd ~ Füzest*, *Hangony ~ Hangos* típusú alakváltozatok kérdését sem, e névpárok, névcsoportok keletkezése mögött ugyanis általában nyelvi indítékok húzódnak meg. E polinim nevek kapcsán a szakemberek egy része egyetért abban, hogy a jelöletlen alakok lehettek az elsődleges névformák, a jelöltség kialakulását B. LŐRINCZY ÉVA a tulajdonnévvé válás nyomatékosításával magyarázza (1962: 91), míg mások az analógia érvényesülését látják a jelenség mögött.

Dolgozatomban így csupán azt vizsgálom, hogy például hogyan viszonyulnak egymáshoz annak az Árpád-korban említett Abaúj vármegyei pataknak az elnevezései, mely felső szakaszán a *Bölzse-patak* (1317: *Belsepatak*, Gy. 1: 39, 72,

¹ A *névközösség* fogalmán olyan virtuális csoportot értek, amelynek tagjai többé-kevésbé ugyanazzal a helynévkinccsel rendelkeznek, s ezekhez a helynevekhez hasonló mentális leképződések, valamint névhasználati szabályok kapcsolódnak.

148), míg alsó folyásánál a *Küsmőd* (1267/1272: *Cusmeud*, Gy. 1: 39, 78) nevet viselte. Azt kutatom tehát, hogy a folyók, patakok különböző elnevezései egyazon helynévrendszerhez tartozó szinonim neveknek tekintendők-e, vagy pedig egymástól független, más-más helynévrendszerbe tartozónak. Egy-egy vízi objektum szinonim neveinek azokat a névvariánsokat minősítem, amelyek ugyanazon névközösség helynévrendszerének az elemei.

2. A magyar helynévkutatásban a társadalmi beágyazottság vizsgálata mint elemzési szempont — különösen történeti vonatkozásban — csak a legutóbbi időkben vetődött fel, s a fontosságát legátfogóbban HOFFMANN ISTVÁN mutatta be (2005). Munkájában körüljárja a történeti névszociológia alapkérdéseit (az oklevélírók névalakító szerepét, az oklevelekben megjelenő nyelvi presztízviszonyokat, valamint a névrekonstruáció helynév-szociológiai vonatkozásait), illetve vizsgálja a helynévadás névszociológiai háttérét és a helynevek névszociológiai értékét.

Névszociológiai szempontból HOFFMANN különbséget tesz a természeti és a műveltségi nevek között, s kiemeli, hogy a természeti nevek körében jóval nagyobb a jövevénynevek aránya. Ezt azzal magyarázza, hogy a természeti nevek körében a tudatos névadásnak lényegesen kisebb szerepe van, mint a másik névcsoportban, itt ugyanis „a névhasználó közösség a kommunikációs szükségleteit egyszerű használatbavétel útján is ki tudja elégíteni” (i. m. 121).

Vizsgálatai során a szerző további alcsoportokat is érdemesnek tart bevezetni, így például a mikro- és a makrotoponimák eltérő névszociológiai helyzetéről is beszél. Míg az előzőek egy-egy település etnikai, népességi viszonyainak jellemzésére alkalmasak, az utóbbiak ilyen szempontú felhasználhatósága igen csekély.

3. A folyóvíznevek vizsgálatakor indokoltnak tartom, hogy különbséget tegyünk a különböző méretű folyóvizek elnevezései között. Az osztályozás két szempont érvényesítésével történhet meg a legeredményesebben: egyrészt nem hagyhatjuk figyelmen kívül a vizek földrajzi jellegét,² emellett azonban szocionomasztikai megfontolásokat is figyelembe kell vennünk. Így a n a g y v i - z e k elnevezései terminust használhatjuk a több száz kilométer hosszan folyó, számos névközösség s gyakran több nyelv helynévrendszerébe tartozó folyóvíznevek esetében (pl. *Duna*, *Tisza*, *Dráva*, *Száva* stb.); a *Garam*, *Hernád*, *Ipoly*, *Sajó* nevek olyan k ö z é p v i z e k e t jelölnek, melyek legfeljebb néhány száz kilométeresek, azonban így is több tucat településen (s ebből adódóan név-

² A természetföldrajz a folyóvizek osztályozásánál két fő típust különít el: az állandó vízfolyások (permanens vízfolyások) kategóriájával az időszakos folyóvizekét állítja szembe. Ez utóbbinál külön alcsoportot képviselnek a több-kevesebb rendszerességgel (periodikus vízfolyás), illetve ritkán, alkalomszerűen (epizodikus vízfolyás) megjelenő folyóvizek (vö. TermFöldr. 161). További típusokat a vízállás, vízhozam, vízjárás alapján szokás meghatározni.

közösség területén) folynak keresztül. A kisebb vizek nevei körében érdemes különbséget tenni a rövidebb, két-három (k i s v i z e k), illetve a csupán egyetlen helysége (át)folyó vizek (m i k r o v i z e k) megnevezései között. Meg kell jegyeznünk azonban azt is, hogy akár mikrovizek elnevezései is tartozhatnak több nyelvhez, s így névközösséghez.

A nagy- és a középvizeket napjainkban az egynevűség jellemzi, s legtöbbször kapcsolatban máig felderítetlen az évezredekkel ezelőtti névadási szituáció. Rekonstruálhatatlan ugyanis, hogy e vizek esetében mely szakaszára vonatkozóan nevezték el a folyót. Ráadásul a legősibb, indoeurópai eredetű nevek a víz legáltalánosabb megnevezéseiből váltak tulajdonnévvé: pl. *Duna* < ie. **danu-* 'folyó', *Maros* < ie. **mori* 'állóvíz, tenger, tó', *Száva* < ie. **soyos* 'az, ami nedves; folyadék'; s így alapvetően nem látják el a denotátumot olyan „megkülönböztető” névvel, mely esetlegesen a névadás helyének azonosításában segíthetne (vö. FNESz.). HOFFMANN ISTVÁN megjegyzi továbbá azt is, hogy a nyelvünkbe többnyire szláv közvetítéssel bekerült nevek átvételének lokális körülményeiről ugyancsak vajmi keveset tud(hat)unk (2007: 104). A nagy- és a középvizek nevei között etimológiai szempontból megemlíthető az a különbség, hogy a magyar nyelvből származó neveket csak az utóbbi kategóriába tartozó vizek megnevezései között találunk.

A néhány — ritkább esetben csupán egyetlen — település határát érintő kis- és mikrovizek nevei teljesen más problémákat hoznak a kutató elé. Az egyik ilyen kérdés a puszta földrajzi köznévi alakú nevéké.

HOFFMANN ISTVÁN a névadói tudatosság gyengébb megnyilvánulását látja a természeti nevek körében nagy számban megjelenő jelentéshasadással keletkezett nevekben (2005: 121). KÁLMÁN BÉLA pedig azt emeli ki a fajtajelölő nevek kapcsán, hogy a „folyó vagy patak mellett lakóknak ez az egyetlen folyóvízük, és így nem érzik szükségét annak, hogy közelebbről megnevezzék, körülírják” (1989: 111). Ez a megállapítás alapvetően elfogadhatónak tűnik, a mai névrendszer tüzetesebb vizsgálata azonban árnyalhatja a képet.

Egy a Baranya megyei Bakonyán folyó kisvíz például csupán *Gát*, *Árok* és *Patak* neveken szerepel az adattárban, azaz ezek azonos folyónak a szinonim nevei (BMFN. I, 650). Ez azonban nem az egyetlen folyóvíz a településen, hanem egy nagyobb víznek, a Petrőci-árokknak a mellékvíze, a Petrőci-árkot azonban a forrás szerint soha nem említik pusztán vízrajzi köznévből származó névvel. Ez a példa rávilágíthat arra, hogy a puszta földrajzi köznévi alakú névvel bíró víz olyan jelentéktelen folyócska, amely esetleg időszakosan kiszárad és el is tűnik. Fenntartásokkal talán azt is mondhatjuk, hogy a *gát*, *árok*, *patak* lexémák ilyenkor nem is feltétlenül tulajdonnévi státuszban szerepelnek. A köznévi és a tulajdonnévi említés határa számos esetben elmosódik, így a határvonal megvonása nagyon nehéz. (Meg kell továbbá említenünk azt is, hogy a puszta földrajzi köznévvvel azonos alakú nevek esetében — még erre vonatkozó kétré-

szes helynévi adatok hiányában is — számolnunk kell az ellipszis lehetőségével.)

A több településen átfolyó vizek elnevezéseit vizsgálva szembesülhetünk azal a jelenséggel, hogy egy denotátumnak helységenként akár más-más neve is lehet(ett). A korai ómagyar korban a Heves megyei Szikszó patakot alsó folyásán *Bába eré*-nek (1327, 1346: *Babaere*, Gy. 3: 39, 68, 101), közepén *Szalók*-nak (1323/1446: *Zalouk* [ɔ: *Zalowk*], Gy. 3: 39, 133), míg felső szakaszán *Bátor pataka* (1295: *Bathurpataka*, Gy. 3: 39, 70) néven említették. Példaként hozhatjuk továbbá a régiségből a Győr, Pozsony és Komárom megyék határán folyó *Agyagos* (1272: *Agagus*, Gy. 2: 565, 615) víznevet, melyet *Csiliz*-nek (1332/1378: *Cheliz*, Gy. 3: 385, 412) is neveznek, a gömöri Kesző település határában folyó vizet pedig a településnévvel azonos módon említik (1232>1347: *Kezew*, Gy. 2: 515), felső részén azonban *Herepány* elnevezéssel (1323: *Harypan*, Gy. 2: 509) szerepel az oklevelekben stb.

4. Az itt bemutatott jelenséget a kognitív pszichológia *mentális* vagy *kognitív térkép* fogalmával világíthatjuk meg, ami az ember térbeli, földrajzi és környezeti tudását fejezi ki. A *kognitív térkép* (cognitive map) terminus azonban akár félrevezető is lehet, hiszen azt sugallja, hogy a térrel kapcsolatos tudásunk teljes mértékben térképszerű, ezért például a *mentális térbeli reprezentáció* (mental spatial representation) kifejezést is javasolták helyette, mégis az EDWARD TOLMAN által létrehozott fogalommal vált ismertté a kognitív pszichológiában. (A témához lásd bővebben UNGAR 2005.)

Az egyéni mentális térkép feltételezését érdemes összekapcsolni a névközösség fogalmával. Az egyéni mentális térképhez kötődő helynevek a kommunikáció során rögzülnek, s így összevethetővé válnak másokéval. Ez az összevetés pedig egyfajta „közösségi” mentális térképet eredményez. Ezen nem valamiféle virtuálisan, az egyedek fölött létező hálózatot kell érteni, hanem leginkább azt, hogy egy névközösségen belül az egyéni mentális térképeket közel hasonló mintázatúnak kell elképzelnünk. A névközösségeken belül egyesek mentális térképei jobban, másokéi kevésbé hasonlítanak egymáshoz: így még akár egyetlen kisebb falu helynevei között is találkozhatunk a többnevűség különböző jelenségeivel.

A mentális térkép itt bemutatott fogalmát használva azt mondhatjuk, hogy a névadás pillanatában a névadó — legyen az egyén vagy közösség — egy új földrajzi objektum percepció és konceptualizációs folyamatai után a verbális elnevezési aktus során igyekezni fog olyan nevet találni, amely teljes mértékben szolgálja az elkülönítést, tehát olyan nevet ad, amely nem szerepel még a mentális térképén.³ Így a névadás pillanatában a névadó szemszögéből homonim ne-

³ Ezért fordulhat elő, hogy vannak pusztai vízrajzi köznévi eredetű folyóvízneveink is (például *Ér*, *Patak*, *Sár*). Ebben az esetben a mentális térkép nem tartalmaz más ugyanilyen nevű vizet, így a

vekről értelem szerűen nem beszélhetünk, hiszen nincs olyan fix pont a mentális térképen, amelyhez ugyanaz a verbális elem kapcsolódna. A névhasználat oldaláról nézve ugyanezt a jelenséget azt gondolhatjuk, hogy homonim nevek esetében a mentális térképen az azonos nevet viselő denotátumok közül mindegyik kijelölődik, a kommunikációs helyzet pedig egyértelművé teszi, hogy közülük melyik denotátum az aktuális. (Természetesen ez csupán elméleti szempontból választható így szét, a valós beszédhelyzetben ugyanis a másodperc töredék része alatt komplex módon zajlik le a folyamat.)

A más helyfajták megnevezéseivel (például a település- vagy hegynevekkel) azonos alakú víznevek közötti viszony az előzőektől eltérően értelmezhető. Azokban az esetekben, amikor a vizet valamely más helyről nevezik el, illetve ha a vízről kap egy földrajzi entitás nevet — s ezt külön nyelvi elem (földrajzi köznév) nem fejezi ki, azaz metonimikus megnevezésről van szó —, akkor a megnevezendő objektum prototipikus jegyei között kiemelt szerepű kell, hogy legyen a másik hellyel való lokális kapcsolata, s ez indukálja a róla történő elnevezést. Eltérő helyfajták esetében azonban ez nem okozhat anomáliát a mentális térképen, a kommunikációs szituációból ugyanis jól kikövetkeztethető, hogy az azonos nevet viselő, de különböző fajtájú denotátumok közül az elnevezés melyikre utal.

A mentális térkép működése révén a szakasznevek problematikája is magyarázatot kaphat. Mára szinte közhellyé vált az a tétel, hogy a régiségben lezajlott nyelvi változások hasonlóan mentek végbe, mint ahogy ma történnek. Ugyanezt a névalkotásra is igaznak tarthatjuk, azzal a megszorítással, hogy például a korai ómagyar kori névadást vizsgálva számításba kell vennünk a korabeli emberek földrajzi ismereteinek a mainál jóval szűkebb hatókörét, ebből fakadóan a mentális térkép kicsiny voltát, emellett pedig a kiterjedt írásbeliség hiányát. E két tényezőnek a későbbi megváltozása ugyanis — véleményem szerint — erősen módosította a víznevek körében érvényesülő névadást és névhasználatot.

A régiségben a folyók, hosszabb patakok ún. szakasznevei (a névhasználó közösség számára legtöbbször azonban a folyók „egészének” a nevei) tulajdonképpen egy-egy zárt közösség mentális térképéhez tartoztak, azaz e nevek sem álltak egymással semmiféle kapcsolatban, hiszen a névhasználók vélhetően nem is voltak tudatában annak, hogy máshol ugyanazt a denotátumot másként nevezik. Ez azonban érthető is, hiszen a népesség helyrajzi és ezzel összefüggésben helynévi ismeretei alig mentek túl a saját településük határain. E nevek tehát valószínűleg ugyanannak a denotátumnak a más-más helynévi rendszerben, más-más névadói-névhasználói körtől származó elnevezései, így önálló, egymással nem szinonim viszonyban álló megjelölések. Ebből pedig az következik, hogy a víz-névrendszer vizsgálata során más-más objektumnak kell tekintenünk őket.

nemfogalommal való megnevezés elégséges a kommunikációs igények kielégítéséhez, s nem szükséges a vizet egyedi alakú, felépítésű elnevezéssel illetni.

5. A fentiekből adódik az a kérdés, hogy a szakasznevek közül hogyan válhat végső soron az egyik név az egész vízfolyás elnevezésévé.

A „belső” indítékok kapcsán azt emelhetjük ki, hogy a vízi objektum tudati leképezésének kell megváltoznia ahhoz, hogy egy másik helyen szakasznévként használt név az egész vízfolyás megnevezésévé váljon. Ennek kiváltó oka vélhetően a mentális térkép megváltozása lehet. A közvetlen környezet túl táj megismerésével kitágul ugyanis a térkép, a névhasználó tudatában megjelenik az, hogy a folyó más szakaszait máshogyan nevezik. Arra, hogy két (esetleg több) név közül végül is melyik választódik ki, több magyarázatot hozhatunk.

Mindenféleképpen abból kell kiindulnunk, hogy — ha a névadás maga nem is minden esetben, de — a névhasználat közösségi jellegű. Amíg az ember csak a saját szűk közösségét ismeri, addig nem vetődik fel a többnevűség problémája; egy nagyobb (helynév)közösség tagjaként azonban ez zavaróvá is válhat. A kommunikációs igény pedig célszerűségi szempontból megköveteli, hogy a nagyobb közösségben pusztán egy név maradjon használatban.

Ezen a ponton — HOFFMANN ISTVÁNhoz hasonlóan (2008: 28) — a névhasználati viszonyok jellemzésében is érdemes bevezetni a szociolingvisztikában használt *presztízs* fogalmát, a nevek közül ugyanis többnyire vélhetően a nagyobb presztízzsel rendelkező nyelvközösség elnevezése válik az egész vízfolyás nevévé. Ez történhetett például a *Duna* név esetében is: az ókorban ugyanis csupán a folyó felső szakaszát nevezték így (gör. *Δαυοῖβιος* ~ lat. *Danuvius*), alsó folyásán az **Ιστρος* ~ *Hister* néven említették. KISS LAJOS véleménye szerint egy kelta expanzió során vonódott át a *Duna* név a folyó alsó szakaszára is (vö. FNESz.).

Számolnunk kell továbbá az írásbeli kultúra elterjedésének hatásával is, illetve azzal, hogy a hivatalos szervek által használt név az, amely a nevek harcában gyakran felülkerekedik. A „hivatalos” név terminus a folyóvíznevek esetében természetesen tágabban értelmezendő, hiszen a hivatalos névadás sokáig nem hatolt be a folyóvíznévrendszer alakításába, azonban a térképnevek hatását nyilván efféle jelenségnek tarthatjuk, amelyben ugyancsak a presztízs befolyásával kell számolnunk.⁴

A víznévrendszer alakulásában feltehető az is, hogy a településszerkezet kiépülése is előidézhetette az egyik szakasznév győzelmét a többi felett. Az ősi, természethez közeli létformákban a vizek elnevezései vagy egyszerű vízrajzi köznevekből alakultak, vagy a víznek magának, esetleg környezetének valamely érzékszerveinkkel felfogható tulajdonsága szolgált a víznév motivációjául. A

⁴ A hivatalos szervek szabályozó magatartása jól megfigyelhető a mai térképészeti kiadványokban is; ezt olvashatjuk például az Fnt. bevezetőjében: „[a] csak egy szakaszra érvényes névváltozatok (szakasznevek) használatát nem javasoljuk, feltüntetésük csak a jobb tájékoztatást és az összevetési lehetőséget szolgálja” (5).

megváltozott életmód és a megszilárdult településrendszer hatással volt a víznévadásra is, a vizek elnevezésekor ugyanis immár igen gyakran a települések szolgálták a biztos azonosítás pontjaiként, azaz az újabban keletkezett folyóvíznevek leggyakrabban külső lokális viszonyt kifejező előtag és vízrajzi köznévi utótag kapcsolatából alakulnak.

BENKŐ LORÁND a Nyárádmente helyneveit bemutató írásában a szakasznevek bonyolult rendszerét így jellemzi: „A patak eredeténél legtöbbször annak a határrésznek a nevét viseli, ahol ered. Több más ilyen kisebb vízzel egyesülve a név már megváltozik, növénynév, személynév stb. ragad rá. A patak alsó folyásánál az elnevezés újra változik. Itt már arról a községről kapja nevét, amely felelő folyik.” (1947: 14). Mindehhez hozzátehetjük, hogy a mai nevek körében igen gyakran ez utóbbi név választódik ki a többi közül.

Az itt elmondottakhoz példaképpen érdemes követni az egykor *Füze*-nek, ma hivatalos néven *Koppány*-nak nevezett folyó településenként változó elnevezéseit. Kisbárapátiban például *Nagy-árok*-nak és *Sörökai-árok*-nak nevezik, míg Fiadon *Nagy-árok* ~ *Borsi-patak*, Bonnyán *Nagy-kanális* ~ *Malomi-nagy-árok*, Szorosadon *Kanális*, Törökkoppányon *Malomárok* ~ *Öreg-árok*, Somogydöröcskén pedig *Koppány-patak* és *Milgróve* neveken említik (SMFN. 241, 245, 248, 254, 256, 258). A vizet a Tolna megyei folyásán Tamásiban és Értényben *Kanális*-nak mondják, Koppányszántón *Némét-árok* ~ *Koppány*, Nagykönyiban *Kanális* ~ *Koppány*, Páriban *Koppány* ~ német *Kánál*, Regölyön *Kis-kalányis* ~ *Majsai-kalányis* ~ *Koppány* névváltozatok élnek (TMFN. 104, 111, 117, 122, 127, 131). A *Koppány* elnevezés hivatalossá válását minden bizonnyal az segítette, hogy a víz melletti legnagyobb települést *Törökkoppány*-nak nevezik⁵ (érdemes megjegyezni, hogy ezen a helyen viszont nem adatolták a *Koppány* folyóvíznév használatát). A *Koppány* — mint láthattuk — nem vált a folyó kizárólagos nevévé, a folyó mellett fekvő településeken ugyanis használatban vannak más névváltozatok is, s csupán az esetek kis százalékában ismerik, használják a hivatalos nevet vagy annak változatát (*Koppány-patak*). E nevek láttán elmondhatjuk, hogy azokon a helyeken, ahol a hivatalos *Koppány* név és egy (esetleg több) másik „népi” név is létezik egyazon közösség helynévrendszerében, az egyes névváltozatokat különböző kommunikációs szituációkban használják.

A szociolingvisztika *diglossia* fogalmát⁶ használva tovább tudjuk árnyalni a névváltozatok kérdését. A diglossza egyik legfontosabb jellemzője, hogy a nyelvváltozatok funkcionálisan elkülönülnek egymástól. A gondolatot tovább

⁵ A település korábban a *Koppány* nevet viselte (1138/1329: *Cuppan*, vö. FNESz.), s nem hivatalosan ma is így nevezik (SMFN. 256).

⁶ „Diglossziáról akkor beszélünk, ha egy társadalomban két különböző, funkcionálisan jól elkülöníthető kódot használnak: az egyik kódot a helyzetek egyik osztályában, a másikat a helyzeteknek egy egészen más osztályában” (WARDHAUGH 2002: 79).

szöve pedig azt mondhatjuk, hogy az egyes nyelvváltozatokban ugyanahhoz a denotátumhoz más-más név kapcsolódhat, tehát a névváltozatok funkcionálisan különböznek egymástól.

Egy nyelvváltozat választását többféle tényező befolyásolja: a beszélgetés résztvevői, a szituáció, a beszélgetés tartalma, a beszélgetés szociális funkciója (GROSJEANT idézi V. BORBÉLY 1993: 73). Az adatgyűjtés során létrejövő beszédhelyzet a „hivatalos személy” jelenléte miatt egy másik (esetleg „tanult”) nyelvváltozatot hívhat elő, s csak hosszas beszélgetés során kerülhetnek felszínre a mindennapi nyelvhasználat során alkalmazott elnevezések.⁷

Feltételezhetjük tehát, hogy az adatközlő a „megfelelő” választ, azaz azt a nevet akarja megadni a gyűjtőnek, amelyet ő a hivatalos nyelvhasználathoz köt, s így nem minden esetben sikerül lejegyezni a saját, szűkebb közösségükben gyakrabban használt névformákat. S ha a különböző nyelvváltozatokban használt neveket le is jegyezték a gyűjtők, nem rögzítették a hozzájuk tartozó névhasználati szokásokat. Ez a nagyobb adattáraktól azonban nem is várható el, hiszen az azonos denotátumhoz tartozó nevek egymáshoz való viszonya és a valós nyelvhasználatban betöltött szerepe csak hosszas és rendszeres megfigyeléssel tárható fel. Azt azonban ettől függetlenül is megállapíthatjuk, hogy a hivatalos szervek egységesítő törekvései ellenére⁸ a szakasznevek és a névváltozatok használata nem látszik csökkenni.

Érdekes azonban megjegyeznünk azt is, hogy a nyelvi kódváltáshoz kapcsolt névhasználati eltéréseket, azaz az ún. hivatalos és népi nevek használatát nem biztos, hogy külön kell választanunk egy-egy helynévtípus elemzése kapcsán, hiszen a hivatalos névadáshoz többnyire a népi névadási modellek szolgálnak alapul, sőt — a víznevek esetében például — az egyik szakasznevet (tehát népi nevet) emelik általában az egész folyó nevévé. Ennélfogva az egyes névtípusok arányában mutatkozhatnak inkább eltérések, mintsem azok jellegében. A régiségből adatolható folyóvíznevekre vonatkozóan pedig amúgy is szinte lehetetlen megvalósítani ezt az elhatárolást.

6. Összegzésképpen azt mondhatjuk, hogy a szakasznevek megléte, s ezzel összefüggésben a szinonimitás és a polinímia a történeti, valamint a mai magyar folyóvíznév-rendszer jellemző tulajdonsága. E jelenségek alaposabb feltárását további, elsősorban élőnyelvi kutatások szolgálhatják.

⁷ W. LABOV a *megfigyelő paradoxona* fogalommal írja le ezt a helyzetet: azaz azt a jelenséget, hogy a megfigyelés során azt akarjuk feltárni, hogyan beszélnek az emberek akkor, amikor nem figyelik őket (1979: 384).

⁸ Ennek megnyilvánulását láthatjuk az Fnt.-ben is: „Az azonosítás alapelve, hogy egy név csak egy tárgynak feleljen meg, sajnos nem mindig valósul meg a gyakorlatban. Ugyanazon tárgyat különféle névvel illelhetnek kisebb-nagyobb közösségek, illetve egy-egy név több tárgyra is vonatkozhat. Az egyértelmű azonosítás érdekében már régi törekvés a földrajzi nevek egységesítése és névtárba foglalása a későbbi, egyértelmű használat érdekében.” (3).

Irodalom

- BENKŐ LORÁND (1947), *A Nyárádmente földrajzinevei*. MNyTK. 74. sz. Bp.
- BENKŐ LORÁND (1998), A Kisszamos völgyének név- és településtörténetéhez. *Vízszamos és Szamosfalva*. In: BENKŐ LORÁND, *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Bp. 151–6.
- V. BORBÉLY ANNA (1993), Az életkor, a nem és az iskolázottság hatása a magyarországi románok román és magyar nyelvválasztására. *Hungarológia* 3: 73–85.
- BMFN. = *Baranya megye földrajzi nevei I–II*. Szerk. PESTI JÁNOS. Pécs, 1982.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Bp., 1988.
- Fnt. = *Magyarország fontosabb domborzati, táj- és víznevei. Földrajzinév-tár 1*. Szerk. FÖLDI ERVIN. Bp., 1984.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV*. Bp., 1963–1998.
- GYÖRFFY ERZSÉBET (2005), A helynevek jelentéstani kategóriáiról. *MNyj.* 43: 95–102.
- HOFFMANN ISTVÁN (2005), Régi helyneveink névadóinak kérdéséhez. *NÉ.* 27: 117–24.
- HOFFMANN ISTVÁN (2007), *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás. A régi magyar helynevek vizsgálatának alapkérdései*. Akadémiai doktori értekezés. Kézirat. Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN (2008), A név mint történeti forrás. In: *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Szerk. BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ. Bp. 20–9.
- KÁLMÁN BÉLA (1989), *A nevek világa*. Negyedik, átdolgozott kiadás. Debrecen.
- LABOV, WILLIAM (1979), A nyelv vizsgálata társadalmi összefüggésben. In: *Beszéd-aktus, kommunikáció, interakció*. Szerk. PLÉH CSABA–TERESTYÉNI TAMÁS. Bp. 365–98.
- B. LÖRINCZY ÉVA (1962), *Képző- és névrendszertani vizsgálódások. Az -s ~ -cs képzővel alakult névanyag az ómagyar korban*. NytudÉrt. 33. sz. Bp.
- SMFN. = *Somogy megye földrajzi nevei*. Szerk. PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF. Bp., 1974.
- TermFöldr. = *Általános természetföldrajz*. Szerk. BORSY ZOLTÁN. Bp., 1998.
- TMFN. = *Tolna megye földrajzi nevei*. Szerk. ÖRDÖG FERENC–VÉGH JÓZSEF. Bp., 1981.
- UNGAR, SIMON (2005), Cognitive maps. In: *Encyclopedia of the City*. Szerk. CAVES, ROGER W. London. 79–80.
- WARDHAUGH, RONALD (2002), *Szociolingvisztika*. Bp.

